

Інститут археології НАН України
Університет ім. Крістіана Альбрехта у м. Кіль
CRC 1266 “Scales of transformations”
Київський університет ім. Бориса Грінченка
Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

ЗВІТ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ КІСНИЦЯ У 2021 РОЦІ

**Віталій Рудь, Роберт Хофманн, Людмила Мироненко,
Ольга Зайцева, Йоханнес Мюллер**

Київ-Кіль, 2021

Вступ

Влітку 2021 р. міжнародною командою дослідників з Університету ім. Крістіана Альбрехта (Кіль, Німеччина) та Інституту археології НАН України (Київ, Україна) продовжено дослідження енеолітичного поселення Кісниця культурного комплексу Кукутень-Трипілля. Дослідження проведено в рамках польової діяльності Східноподільської археологічної експедиції ІА НАН України та за співпраці з Лабораторією археології Київського університету ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна). Розкопки на поселенні проведено протягом кінця липня – серпня 2021 р.

Планувальну структуру поселення, яке розташоване біля с. Кісниця Городківської ТГ Тульчинського району Вінницької області вивчали навесні 2018 р. методом магнітної розвідки та за результатами радіовуглецевого аналізу датували серединою IV тис. до н. е. Однак окремі моменти у плануванні поселення та його відносній хронології потребували подальших досліджень. Саме з цією метою, а також для вивчення побуту й економіки тогочасного суспільства здійснено розкопки двох аномалій заглиблених об'єктів, а також тестові розкопки ще однієї аномалії такого ж типу. Крім цього проведено шурфування пам'ятки за межами існуючого магнітного плану пам'ятки.

Історія досліджень пам'ятки

Поселення відкрите у 80х – на початку 90х р. XX ст. місцевим краєзнавцем Б. Г. Віцою. Детальне обстеження пам'ятки здійснене у 2003 р. М. В. Потупчиком. Навесні 2017 р. спільними роботами Університету ім. Крістіана Альбрехта та ІА НАН України проведено обстеження території поселення, а з допомогою GPS-навігатора задокументовано локалізацію та напрямок розташування пошкоджених оранкою глиняно-дерев'яних споруд.

Навесні наступного року здійснено магнітну зйомку поселення, а за її результатами – тестові розкопки однієї аномалії заглибленого об'єкту.

Географічна позиція

Поселення Кісниця (48°25'47.6"N 28°45'29.4"E) розташоване на східній околиці села Кісниця на мису лівого берега невеликої річки, яка в меридіональному напрямку протікає через село та в його центрі впадає з ліва в р. Марківка (Марківка → Вільшанка → Дністер). Мис утворений вигином річки та балкою, яка впадає в річку з ліва. Відповідно річка знаходиться на північ та захід від поселення, а балка – на південь. Висота поверхонь мису зростає із заходу на схід. Перепад висот в межах поселення становить 27 м, а західна частина поселення знаходиться на 18 м вище урізу води в річці. Поверхня мису в межах поселення має переважно північно-західну експозицію.

Більшість території поселення розташоване на території поля, лише його західний край задернований та покритий невеликими кущами, а північний – заліснений. Попередні дослідники поселення вказують, що північно-західна частина пам'ятки знищена кар'єром по видобутку каменю. Під час наших обстежень діючого кар'єру не помічено, схоже він мав стихійний та тимчасовий характер.

Результати досліджень

Розкопками 2021 р. охоплено майже всі ділянки поселення. Розкоп 2 локалізований на сході центральної частини, поряд з ним, дещо західніше, локалізований розкоп 3. Розкоп 4 розміщений в південно-західній частині поселення, а розкопи 5 та 6 – в північно-західній частині. Розкоп 1 здійснений у 2018 р. розташований у північній частині пам'ятки. Недослідженими залишилися лише об'єкти східної частини поселення.

Розкоп 2 площею 11х9 м розміщено за результатами геофізичної зйомки в місці розташування аномалії, форму якої можна визначити як близьку до овалу, витягнутого приблизно за лінією північ-південь. Розміри об'єкта становлять 9,1х6,2 м. Аномалію інтерпретовано як яму, що і було підтверджено розкопками.

Перепад висот земної поверхні в межах розкопу становив 0.60 м, пониження спостерігалось в північно-західному напрямку, від 264.76 до 264.16 м над рівнем моря. Культурні нашарування епохи енеоліту були перекриті шаром чорнозему, в якому траплялися поодинокі фрагменти кераміки та обпаленої глини. В північно-західному кутку розкопу приблизно на рівні 263.84 м н.р.м. знайдено глиняну вимостку, яка чітко маркує рівень давнього горизонту в цій частині розкопаної ділянки. А отже він знаходився на глибині близько 0.30-0.35 м від сучасної поверхні.

Досліджена розкопом яма мала розміри близькі до розмірів магнітної аномалії. Її похилі стінки плавно переходили у відносно рівне дно. В північній частині ями знайдено кілька локальних округлих заглиблень діаметр яких не перевищував 1.00 м, а глибина – 0.40 м. Найглибша ділянка основного дна ями, яка розташована в центральній частині об'єкта, знаходилася на глибині близько 1.40 м від рівня сучасної поверхні. А отже, глибина ями в часи трипільської культури, схоже, не перевищувала 1.10 м. Припускаємо, що ґрунт вибраний з ями використано трипільським населенням для будівництва наземних споруд, а пізніше до ями скидали побутове сміття, на що вказує характер заповнення ями.

Розкоп 3 площею 5х5 м розміщено за результатами геофізичної зйомки в місці розташування аномалії круглої форми діаметром 3,60 м. Аномалію інтерпретовано як яму, що і було підтверджено розкопками.

Культурні нашарування трипільської культури перекриті шаром чорнозему товщиною до 0.30 м. Яма, яку досліджено у розкопі, в перерізі мала дзвоноподібну форму, підбої якої заходили на 0.54 м з північно-західного краю

та на 0,4–0,64 м з південного та східного країв ями. Материкове дно ями рівне У верхній частині яма мала округлу форму діаметром 2.54–2.65 м з незначним видовженням по лінії захід-схід. Центральний по висоті контур ями був більш округлим і мав діаметр 1.96–2.02 м. По дну яма мала діаметр 3.04–3.06 м. Дно розташоване на рівні 259.34–259.39 м н.р.м. А враховуючи, що сучасна поверхня в межах розкопу знаходиться на рівні 262.23–262.64 м н.р.м., то глибина ями становить трохи більше 3.00 м. В часи трипільської культури глибина могла сягати близько 2.80 м.

В найбільшій кількості у заповненні ям розкопу 2 та 3 знайдено фрагменти керамічного посуду та кісток тварин. Серед посуду домінує столова кераміка оздоблена монохромними розписами чорною фарбою, іноді цю категорію посуду оздоблювали біхромними орнаментами – поєднуючи чорну та червону фарби. В меншій кількості трапилася кухонна кераміка, переважно із домішкою подрібнених мушель в тісті, а іноді із домішкою жорстви. Крім того виявлено в значній кількості відбитки тканин на денцях переважно столових посудин, а також окремі фрагменти керамічних прясел, відтяжок, антропоморфної та зооморфної пластики. В значній кількості трапилися також фрагменти знарядь праці виготовлених з рогу та кістки. Нечисельними є знахідки кам'яних знарядь. У великій кількості також знайдено фрагменти обпаленої глини, які є конструктивними елементами наземних глиняно-дерев'яних споруд.

Зважаючи на морфологію та орнаментику посуду, і також враховуючи інші категорії знахідок, датуємо розкопані заглиблені об'єкти початком пізнього етапу трипільської культури. Вони належать до бринзенської (жванецької) групи Трипілля СІІ. Дані повністю співвідносяться із результатами радіовуглецевого аналізу проведеного на матеріалах розкопу 1 2018 р. А отже, поселення носіїв бринзенської групи існувало тут в середині 4 тис. до н. е. Із верхніх шарів розкопу 2 також походить фрагмент гострореберного кубка етапу СІ.

Тестовий розкоп 4 площею 2х1 м закладено в місці розташування аномалії ями, як здавалося, овальної форми розмірами 5.7х5.0 м. Північну частину аномалії заплановано дослідити із можливістю прослідкувати й північний край об'єкта. Варто також відзначити, що яма, за результатами геофізичної зйомки, локалізована за не більше ніж 3 м на захід від аномалії споруди.

В процесі досліджень краю об'єкта виявлено не було. Тестовий розкоп потрапив в середину заглибленого об'єкта. Сучасна денна поверхня в межах розкопу знаходилася на рівні 244.68-244.89 м н.р.м. А дно ями знайдено приблизно на 1.60 м нижче. У верхніх горизонтах культурних нашарувань трапилися матеріали черняхівської та трипільської культур. А в нижніх шарах – виключно матеріали трипільської культури. Серед них переважає кераміка, яку із впевненістю зараховуємо до етапу СІ, можливо петренської групи. Яскравою ознакою знайденої кераміки є монохромний розпис чорною фарбою. Також трапилися й три фрагменти кераміки прикрашені біхромним розписом – поєднання чорної та білої фарб. Цей посуд відноситься до етапу VI-VII Трипілля.

В тестових розкопах 5 та 6 площею 1х1 м знайдено переважно фрагменти кераміки черняхівської культури.

Отже, в результаті наших досліджень встановлено, що місце пам'ятки щонайменше тричі було заселено племенами трипільської культури, тобто на етапах VI-VII, СІ та СІІ. Також край мису був заселений і в пізньоримський період носіями черняхівської культури.

РИСУНКИ

Рис. 1. Кісниця-2021. Розкоп 2. Початковий етап розкопок заглибленого об'єкту.

Рис. 2. Кісниця-2021. Розкоп 2. Вимостка в північно-західному кутку розкопу.

Рис. 3. Кісниця-2021. Розкоп 2. Знахідки в заповненні ями.

Рис. 4. Кісниця-2021. Розкоп 2. Знахідки в заповненні ями.

Рис. 5. Кісниця-2021. Камеральне опрацювання знахідок.

Рис. 6. Кісниця-2021. Камеральне опрацювання знахідок.

Рис. 7. Кісниця-2021. Розкоп 2. Робочий момент.

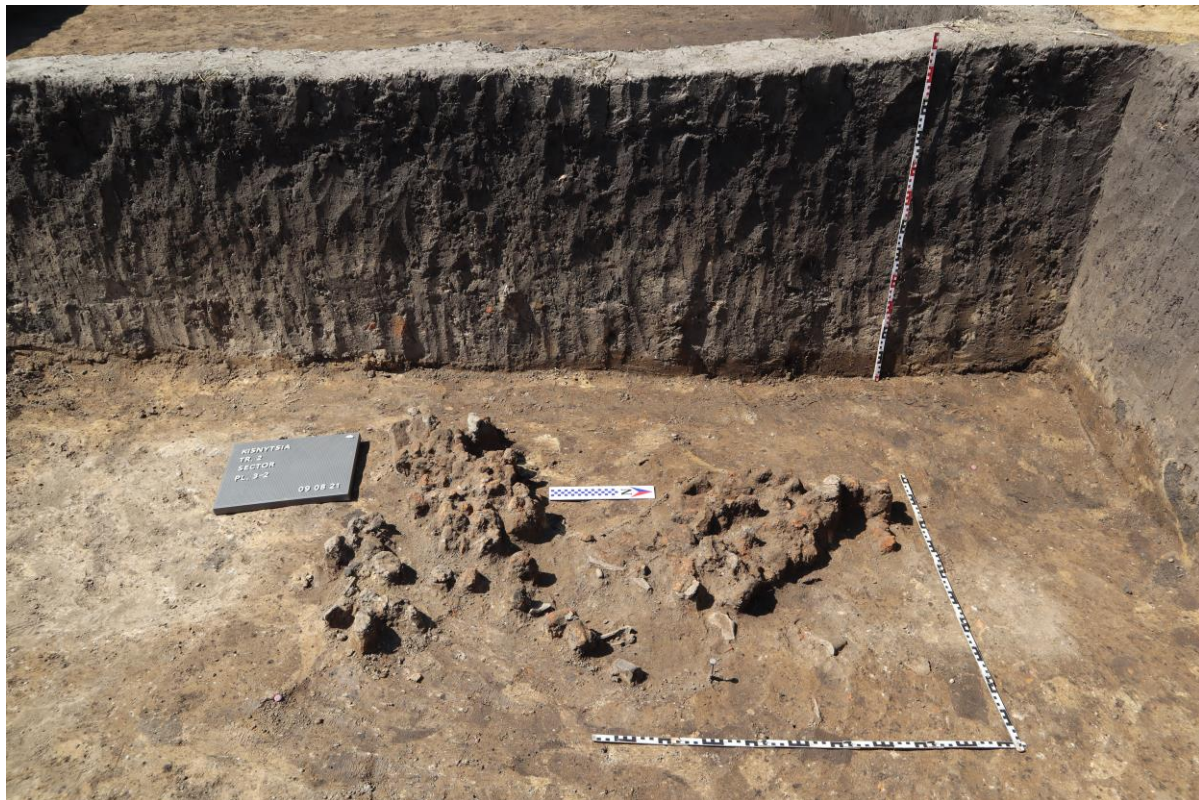

Рис. 8. Кісниця-2021. Розкоп 2. Скупчення обпаленої глини в заповненні ями.

Рис. 9. Кісниця-2021. Розкоп 2. Яма в процесі досліджень.

Рис. 10. Кісниця-2021. Розкоп 3. Робочий момент.

Рис. 11. Кісниця-2021. Розкоп 3. Верхня частина заповнення ями.

Рис. 12. Кісниця-2021. Розкоп 2. Фінальний етап дослідження ями.

Рис. 13. Кісниця-2021. Розкоп 3. Нижні горизонти заповнення ями.

Рис. 14. Кісниця-2021. Розкоп 3. Графічна документація заглибленого об'єкта.

Рис. 15. Кісниця-2021. Посуд бринзенської групи в процесі реставрації.

Рис. 16. Кісниця-2021. Посуд бринзенської групи в процесі реставрації.